

AMBROSI AURELIÀ. HISTÒRIA I LLEGENDA D'UN LÍDER BRITÀ

GLÒRIA TORRES ASENSIO
Universitat de Barcelona¹
gtorres@ub.edu

RESUM

Aquest article estudia el procés mitjançant el qual un personatge històric, com el romano-brità Ambrosi Aurelià, adquireix característiques llegendàries pròpies de la cultura cèltica. S'analitzen les mencions d'aquesta figura des de l'obra de Gildas, on s'aprecia el seu paper de líder de la resistència britana a la invasió anglosaxona, fins la seva aparició a la *Historia Brittonum*, on ha assumit ja les característiques de rei de tota Britània i, alhora de bard llegendari gal·lès que pronuncia una profecia política que representa l'anomenada "esperança bretona".

PARAULES CLAU: història, Britània romana, invasions anglosaxones, literatura llatina, literatura gal·lesa, llegenda artúrica.

AMBROSIUS AURELIANUS. HISTORY AND LEGEND OF A BRITISH LEADER.

ABSTRACT

This article studies the process by which an historical personage like the roman Britain Ambrosius Aurelianus acquires legendary characteristics settled in the Celtic culture. The mentions of this figure are analysed from Gildas' work, where he has the function of leader of the British resistance against the Anglo-Saxon invasion, finalizing in the *Historia Brittonum*, where Ambrosius has acquired the title of the British high King and, at the same time, of a legendary Welsh bard who pronounces a political prophecy representing the British Hope.

KEY WORDS: history, Roman Britain, Anglo-Saxon invasions, Latin literature, Welsh literature, Arthurian legend.

El fet que un personatge històric famós hagi desenvolupat al llarg del temps uns trets llegendaris és una tendència universal. Tanmateix, en aquesta ocasió ens centrarem a l'estudi del cas d'un personatge propi de la Britània posterior a la fi del poder romà a l'illa, aquell període que els autors anglesos denominen la *sub Roman Britain* o Britània post romana. En efecte, no tan sols perquè és un cas espectacular pel que fa als resultats del procés de mistificació d'un personatge històric, sinó també perquè aquesta figura no és molt coneguda al nostre àmbit.

¹ Aquest treball s'emmarca dins el projecte "Ortodoxia y ortopraxis en las iglesias hispanas tardoantiguas (ss. IV-VI)". HAR2016-74981-P. MCOC.

AMBROSI AURELIÀ A LA HISTÒRIA

Primer és convenient situar-nos al moment històric en què apareix el nostre personatge. Els darrers anys de la Britània romana ja són foscos pel que fa als detalls de la ruptura amb Roma, però els anys posteriors, abans de les invasions anglosaxones, encara ho són més, donada la inexistència de fonts històriques fiables. Per això aquest període s'ha anomenat la Edat Fosca o Edat Heroica (*Dark Ages o Heroic Ages*) de Britània, que es prolonga fins a finals del segle VI. Només coneixem les línies mestres dels esdeveniments, ja que els autors més o menys contemporanis proporcionen informacions molt vagues, sobre tot pel que fa a les dates. Això ha ocasionat que entre els estudiosos moderns, hi hagi diferents postures en la interpretació dels fets. Ens cenyirem, doncs, a les dades més importants.

Des dels primers anys del segle V, fora ja de l'òrbita romana, les tribus britanes de les fronteres i la població romano-britana va defensar l'illa durant algun temps dels pobles que l'amenaçaven, és a dir: escots per oest, pictes pel nord i anglosaxons per l'est, però els atacs, que havien augmentat a causa de la feblesa de l'imperi, igual que al continent, es varen intensificar de manera alarmant. Els escots es varen assentar a diversos llocs de la costa occidental de Gal·les, a la península de Cornwall i a Devon, així com al país dels pictes. Pel que fa als anglosaxons, com és sabut, es varen establir a Britània al llarg del segle V. Segons ha demostrat la moderna arqueologia, els primers assentaments anglosaxons semblen haver-se originat al segle III i de forma pacífica, consentits pels mateixos romans, que podrien haver-los utilitzats com a mercenaris. Si això és cert, la penetració anglosaxona hauria començat per petits assentaments, que s'haurien tornat més hostils per acabar en conquesta militar i consegüent formació de diversos regnes, procés aquest que també va tenir lloc a altres zones de l'imperi. Està clar que això va ser acompanyat de l'arribada de nous contingents anglosaxons que varen anar conquerint el territori des de l'est. Pel que fa a des dates, resulta impossible precisar, però sembla, pel que ens diuen les fonts insulars, que l'arribada massiva de pobles anglosaxons s'hauria produït des de mitjans del segle V.

San Gildas va escriure la seva obra *De Excidio et Conquestu Britanniae* probablement a mitjans del segle VI, aproximadament l'any 540, però aquesta darrera data és discutida pels estudiosos, alguns dels qual la situen als primers anys de la centúria. De la seva persona sabem molt poc, excepte que va ser monjo i que probablement va viure a la zona occidental de Britània. Tradicionalment es diu que va ser un dels britans que varen emigrar a la península d'Armòrica fugint de les invasions de l'illa, i allà va fundar el monestir de Saint-Gildas-de-Rhuys, on hauria escrit la seva obra. Està clar que la obra de Gildas no es una obra història pròpiament dita, sinó una diatriba contra els seus compatriotes, als quals acusa de grans vicis, en càstig dels quals Déu ha permès el saqueig de Britània pels seus enemics. Les seves crítiques

s'adrecen sobre tot contra els sacerdots i cinc reis gal·lesos per tal que es corregeixin i aconseguixin així la misericòrdia divina. De totes maneres, per tal d'il·lustrar els seus punts de vista, a la primera part de l'obra fa una ullada ràpida a la història de la Britània romana i als primers temps de les invasions de pictes, escots i anglosaxons. Donada l'absència de més textos insulars contemporanis per aquests fets, la seva obra esdevé una font important donada la contemporaneïtat amb els fets que narra. Segons aquest autor, després de la retirada de les tropes romanes de Britània, l'illa rep l'atac dels pictes, la qual cosa comporta devastació, fam i una plaga de pesta entre el poble brità. Per contenir els pictes, els britans celebren un consell per estudiar com defensar-se. Els consellers, sota el comandament d'un "superbus tyrannus", prenen la decisió de cridar els anglosaxons per tal que els defensin. Aquests arriben en tres naus de guerra i són establerts per nefast tirà al sud-est de l'illa com a mercenaris.

El problema és que el nombre de saxons, atrets per les riqueses de Britània, no deixa de créixer, fins a arribar a un punt en què els britans no els poden mantenir. Això provoca la seva revolta, que ja preparaven des de feia temps, i ataquen els britans, convertint-se a partir de llavors en els seus autèntics enemics. Sant Gildas descriu la devastació provocada pels saxons en termes molt dramàtics, inspirats en les lamentacions de Jeremies, de tal manera que els supervivents s'amaguen a les muntanyes o bé opten per l'emigració a Armòrica, mentre que altres s'ofereixen com esclaus als saxons per tal de fugir de la fam. Després d'aquest primer atac part dels saxons tornen a la seva pàtria, en una clara manifestació de què simplement pretenien fer una expedició de saqueig, mentre que altres romanen a Britània. I és llavors quan els britans es refan i ataquen als saxons sota el comandament d'un personatge anomenat Ambrosi Aurelià. Veiem el text de Gildas:

[25][...] reliquiae [...], duce Ambrosio Aureliano viro modesto, qui solus forte Romanae gentis tantae tempestatis collisione occisis in eadem parentibus purpura nimirum indutis superfuerat, cuius nunc temporibus nostris suboles magnopere avita bonitate degeneravit, vires capessunt, victores provocantes ad proelium: quis victoria domino annuente cessit. [26] Ex eo tempore nunc cives, nunc hostes, vincebant, ut in ista gente experiretur dominus solito more praesentem Israellem, utrum diligat eum an non: usque ad annum obsessionis Badonici montis, novissimaeque ferme de furciferis non minimae stragis, quique quadragesimus quartus ut novi orditur annus mense iam uno emenso, qui et meae nativitatis est.²

² Mommsen (1961²a: 40). La nostra traducció: "[25]... la resta [de Britans], sota el comandament d' Ambrosi Aureli, un home honrat, que casualment fou l'únic de la estirp romana que havia sobreviscut en mig de l'impacte d'una commoció tan gran, encara que els seus pares, vestits amb la porpra, hi varen morir i la seva descendència als nostres dies ha degenerat en gran mesura des de la bondat dels seus avis, refan les seves forces, tot cridant, victoriosos, a la batalla: aquest, amb l'ajut de Déu, es va alçar amb la victòria. [26] A partir d'aquell moment

La caracterització d'Ambrosi com un home honrat s'oposa sens dubte al caràcter viciós i corrupte que Gildas atribueix als britans, mentre que el mateix nom d'Ambrosi i el fet que els seus familiars haguessin obtingut càrrecs al govern romà de l'illa demostra que ell pertanyia a l'élite rica i poderosa de la població romano-britana que havia ocupat les zones del sud-est de Britània abans que els anglosaxons s'hi sobreposessin. En una època tan convulsa com la relatada per Gildas, un noble romano-brità amb iniciativa i valor hauria estat naturalment un líder autoproclamat de la resistència britana als invasors saxons, amb o sense el recolzament del seu càrrec romà en una època en que aquest govern ja no existia a Britània.

I això és tot el que podem saber sobre Ambrosi Aurelià com a personatge històric. D'el redactat confús i imprecís de Gildas sembla desprendre's que a partir de l'actuació victoriosa d'Aureli Ambrosi han passat quaranta-tres anys i un mes de victòries ja saxones ja britanes, fins a arribar a la gran batalla de Mont Badon, l'any de la qual coincideix amb el del naixement del propi Gildas. I aquesta és la única precisió cronològica sobre la famosa batalla, que va suposar un "impasse" en l'avenç anglosaxó i que en textos posteriors serà atribuïda al famós rei Artur, tot i que al text de Gildas no apareix el nom del gran líder brità. El lapse de quaranta tres anys des de la remuntada britana sota Ambrosi és massa llarg perquè el mateix Ambrosi fos també el cap brità de Mont Badon³. Pel que fa a la localització de les activitats d'Ambrosi, només podríem dir que, donat que Gildas escriu probablement al període de recuperació britana i els anglosaxons encara romanen al sud-est de l'illa, aquesta seria la procedència d'Ambrosi. Això concorda amb el fet que la zona de la Lower Britain i, concretament, la part més meridional d'aquesta, eren les regions britanes més romanitzades i també amb el fet que no s'hagi conservat cap notícia d'aquest obscur líder brità, ja que, una vegada represa la conquesta anglosaxona, els records del passat brità d'aquesta regió es varen esborrar i ni els mateixos gal·lesos d'època medieval semblen saber-ne gaire bé res.

San Beda, que va escriure la seva *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum* l'any 731, es limita a seguir Gildas pel que fa a l'arribada dels anglosaxons i a la informació sobre Ambrosi, amb dues novetats. En primer lloc, el "superbus tyrannus" de Gildas rep el nom de Vortegirn, nom d'origen britànic que significa quelcom com "senyor suprem" o "gran senyor", la qual cosa fa pensar que possiblement es tractés d'un home que podria descendir d'una família rica

vencien ja els ciutadans ja els enemics, a fi que per mitjà d'aquest poble el Senyor, segons el seu costum, posés a prova l'actual Israel, [per a veure] si l'estimava o no: fins l'any del setge de Mont Badon i gairebé la darrera i no la menor matança de miserables, i que, segons jo sé, és l'any quaranta-quatre, passat ja un mes, que és també l'any del meu naixement.

³ Sobre altres possibles interpretacions del text de Gildas i el paper d'aquesta batalla a la llegenda artúrica, *vid.* Alcock (1990⁴: 26ss; 103ss; 357-359). Salway (1985⁴: 434-445; 461ss). Castleden (2000: 81-84). Torres (2003: 80ss.). Johnson (2014: 59-73; 93-95).

romano-britana, amb grans possessions territorials i amb càrrecs al govern de la província romana, com la del mateix Ambrosius, però que, després de la ruptura amb Roma, hauria assumit el poder de manera efectiva, potser no de tota Britània, sinó d'alguna part del territori meridional. Igualment, el fet que el nom del seu càrrec fos cèltic i no romà posaria de manifest el procés de re-celtització que va patir la Britània post romana.⁴ D'aquesta manera, quan Gildas parla del "superbus tyrannus" estaria parafrasejant amb ironia el nom del títol del líder brità. La segona aportació de Beda consisteix en interpretar a la seva manera el passatge confús de Gildas sobre la datació de la batalla de Mont Badon, que ell situa quaranta tres anys després de l'arribada dels invasors germànics.

Aquestes són les escasses dades sobre Ambrosi fins que arribem a la *Historia Brittonum*, obra anònima escrita per un monjo del nord de Gal·les cap al 830. Aquesta obra pretén oferir una narració seguida de la història dels britans des dels seus orígens fabulosos i resulta bàsica per l'estudi de l'evolució de la figura d'Ambrosi perquè demostra que la fosca figura de l'antic líder britó havia esdevingut amb el curs dels segles un personatge completament llegendari, raó per la qual és la base del nostre estudi. El que resulta curiós és que això no implicava que s'hagués eliminat la part històrica, que amplia respecte de la narració de Gildas, sinó que ambdues coexistien sense problema. I, efectivament, a la *Historia Brittonum* apareixen els dos aspectes del personatge.

Així, d'una banda en fa un heroi històric, quan afirma que, una vegada finalitzat el domini romà de Britània, varen passar quaranta anys en què l'illa va ser independent fins que varen arribar els saxons, cosa que sembla situar-se a mitjans del segle V. Però la *Historia* diu que durant aquests anys els britans varen viure sota diverses amenaces i dona al cap dels britans el nom de Guorthigirnus, transcrit modernament com a Vortigern.⁵ També se li dona anacrònicament el títol de rei i s'especifica que vivia amb por dels romans (una possible al·lusió a intents de Roma per recuperar l'illa o de la població romano-britana per tornar amb Roma), dels pictes i escots i d'Ambrosi. Cal notar que aquest apareix al text tant abruptament com el rei dels britans, sense cap mena de presentació, com si tos dos fossin tan coneguts que no els calgués cap mena d'introducció:

... transactoque Romanorum imperio in Britannia per quadraginta annos fuerunt sub metu. Guorthigirnus regnavit in Brittaniam et dum ipse regnabat, urgabatur a metu Pictorum, Scotorum et a Romano impetu nec non et a timore Ambrosii.⁶

⁴ Dillon-Chadwick (1974: 21ss). Chadwick (1976: 12ss).

⁵La forma del nom a Beda és Vertigernus, una forma més arcaica que la gal·lesa medieval representada per Guorthigirnus. Òbviament, han estat dotades d'una desinència llatina.

⁶ Mommsen (1961^{2b}: 171).

La qüestió és per què Ambrosi hauria de causar por a Vortigern. A la *Historia* no s'explica i s'ha discutit molt sobre el tema, de manera que aquí ens limitarem a resumir les opinions més acceptades. Una teoria sosté que a la Britània d'aquesta època coexistien dues faccions: una partidària de tornar a formar part de l'imperi romà i una altra que volia la ruptura amb ell. En aquest sentit Ambrosi representaria la facció pro romana, mentre que Vortigern, debut al seu nom cèltic, representaria la facció separatista i celtitzant. Aquest darrer punt és purament hipotètic, ja que no se sap res del cert de la vida de cap dels dos personatges, és més, ni tan sols estem segurs de si varen ésser contemporanis, ja que seria possible que Ambrosi fos una generació posterior a Vortigern. Però portant encara més lluny aquesta hipòtesi, s'ha afegit que Ambrosi representaria l'ortodòxia cristiana, mentre que Vortigern representaria el sector pelagià, essent el pelagianisme, com s'ha dit, l'heretgia nacional britana. Realment aquesta darrera afirmació es basa principalment en l'hostilitat que a la mateixa *Historia*, es dona entre Vortigern i un altre personatge que juga un gran paper als fets d'aquest període: san Germà d'Auxerre, que va fer dos viatges a Britània, a l'any 429 i al 440, precisament per combatre el pelagianisme de l'illa.

A la *Història* san Germà naturalment assumeix el paper positiu i manté greus enfrontaments amb Vortigern, caracteritzat negativament no tan sols com a heretge, sinó també com a introductor dels saxons. Com a conseqüència, Ambrosi, un líder patriota, havia de ser un heroi del mateix bàndol que sant Germà i oposat a Vortigern. Ambdues faccions lluitarien contra l'enemic comú, però no s'exclourien enfrontaments entre elles, la qual cosa quedaria en evidència a la frase anterior i a una altra posterior que al·ludeix a una misteriosa batalla, Catguolph, entre Ambrosi i el príncep Guitolin, enfrontament que la *Historia* situa dotze anys després de Vortigern i de la qual no sabem res:

Et a regno Guorthigirni usque ad discordiam Guitolini et Ambrosii anni sunt duodecim, quod est Guoloppum, id est, Catguolph.⁷

En canvi, després de la mort de Vortigern, un dels seus fills, Pascent, regna amb el permís d'Ambrosi:

Tres filios habuit, quorum nomina sunt [...]; tertius Pascent, qui regnavit in duabus regionibus Buelt et Guorthegirniaun post mortem patris sui largiente Amabrosio illi, qui fuit rex inter omnes reges Brittannicae gentis.⁸

Sembla clar que el gran domini sobre tota Britània és atribuït a Ambrosi, donat que Pascent no apareix als textos gal·lesos com un personatge tan poderós, al contrari que Ambrosi.

Tanmateix, també seria possible pensar que la oposició al·ludida per la *Historia* és un pur desenvolupament literari ocasionat per l'evolució de la

⁷ Mommsen (1961^{2b}: 209).

⁸ Mommsen (1961^{2b}: 192).

llegenda des del segle VI fins el IX. De fet, a l'obra de Gildas no es diu que Ambrosi i Vortigern tinguessin cap relació, però és norma no escrita de les llegendes la tendència a relacionar personatges en principi independents, de manera que al segle IX apareixen connectats i, donat que, des de l'obra de Gildas, Vortigern assumeix el paper negatiu i Ambrosi el positiu, l'enfrontament entre tots dos era inevitable.

La *Historia* narra una altra versió d'aquesta hostilitat en un relat completament llegendari i folklòric, que rep usualment el nom de la Torre de Vortigern. Aquest rei, que ha deixat entrar a Britània els saxons com a guerrers mercenaris sota el comandament dels germans Hengist i Horsa, permet que el seu nombre augmenti, influït per l'astut Hengist. És més, el rei ha arribat a casar-se amb la filla del cabdill saxó, temptat per la bellesa de la jove, sense parar esment en la doble maldat que comet en unir-se a una saxona i a més pagana. Per això Vortigern permet que els saxons augmentin en nombre i, a més, els cedeix la regió de Kent, passant per alt al seu governant brità. Així, els saxons es van convertint en un perill cada vegada més gran, ja que en realitat volen apoderar-se de l'illa, en adonar-se de la feblesa del seu rei. La situació esdevé insostenible pel rei, amenaçat pels saxons i per sant Germà, de manera que es reuneix amb el seu consell:

Et postea rex ad se inuitauit magos suos, ut quid faceret ab eis interrogaret. at illi dixerunt "in extremas fines regni tui uade, et arcem munitam construas, ut te defendes; quia gens quam suscepisti in regno tuo, inuidet tibi et te per dolum occidet et uniuersas regiones, quas amaras, occupabit cum uniuersa tua gente post mortem tuam." et postea ipse rex cum magis suis arcem adipisci uenit, et per multas regiones multasque prouincias circumdederunt et illis non inuenientibus, ad regionem quae uocatur Guined, nouissime peruenerunt; et illo lustrante in montibus Hereri tandem in uno montium locum, in quo aptum erat arcem condere, adeptus est. et magi ad illum dixere: "arcem in isto loco fac, quia tutissima a barbaris gentibus in aeternum erit". Et ipse artifices congregauit, id est lapidicinos, et ligna et lapides congregauit et cum esset congregata omnis materia, in una nocte ablata est materia. et tribus uicibus iussit congregari et nusquam comparauit. et magos arcessiuit et illos percunctatus est quae esset haec causa malitiae et quid hoc eueniret. at illi responderunt: "nisi infantem sine patre inuenies et occidetur ille et arx a sanguine suo aspergatur, numquam aedificabitur in aeternum". Et ipse legatos, ex consilio magorum per uniuersam Britanniam misit, utrum infantem sine patre inuenirent. et lustrando omnes prouincias regionesque plurimas, uenere ad campum Elleti, qui est in regione quae uocatur Gleguissing, et pilae ludum faciebant pueri; et ecce duo inter se litigabant, et dixit alter alteri: "o homo sine patre, bonum non habebis." at illi de puero ad pueros diligenter percunctabantur, et cunctantes matrem, si patrem haberet, illa negauit et dixit: "nescio quomodo in utero meo conceptus est, sed unum scio, quia uirum non cognoui umquam." et iurauit illis patrem non habere. et illi eum secum duxere usque ad Guorthigirnum regem et eum insinuauerunt regi. In crastino conuentio facta est ut puer interficeretur. et puer ad regem dixit: "cur uiri tui me ad te detulerunt?" cui rex ait: "ut interficiaris et sanguis tuus

circa arcem istam aspergetur ut possit aedificari." Respondit puer regi: "quis tibi monstrauit?" et rex: "magi mei mihi dixere." et puer dixit: "ad me uocentur." et inuitati sunt magi et puer illis dixit: "quis uobis reuelauit ut ista arx a sanguine meo aspergeretur et nisi aspergeretur a sanguine meo, in eternum non aedificabitur? sed hoc ut cognoscat is, quis mihi de me palam fecit?" iterum puer dixit: "modo tibi, o rex, elucubrabo et in ueritate tibi omnia satagam; sed magos tuos percunctor: "quid in pauimento istius loci est? placet mihi, ut ostendant tibi, quid sub pauimento habetur". at illi dixerunt: "nescimus." et ille dixit: "comperior: stagnum in medio pauimenti est; uenite et fodite et sic inuenietis." uenerunt et foderunt, et ruit. Et puer ad magos dixit: "proferte mihi, quid est in stagno?" et siluerunt et non potuerunt reuelare illi. et ille dixit illis: "ego uobis reuelabo: duo uasa sunt et sic inuenietis." uenerunt et uiderunt sic. et puer ad magos dixit: "quid in uasis conclusis habetur?" at ipsi siluerunt et non potuerunt reuelare illi. at ille asseruit: "in medio eorum tentorium est, separate ea et sic inuenietis." et rex separari iussit et sic inuentum est tentorium complicatum, sicut dixerat. Et iterum interrogauit magos eius: "quid in medio tentorii est? et iam nunc narrate." et non potuerunt scire. at ille revelabit: "duo uermes sunt in eo, unus albus et alter rufus; tentorium expandite." et extenderunt et duo uermes dormientes inuenti sunt. et dixit puer: "expectate et considerate quid facient uermes." et coeperunt uermes, ut alter alterum expelleret, alius autem scapulas suas ponebat, ut eum usque ad dimidium tentorii expelleret, et sic faciebant tribus uicibus; tamen tandem infirmior uidebatur uermis rufus et postea fortior albo fuit et extra finem tentorii expulit; tunc alter alterum secutus trans stagnum est et tentorium euanuit. et puer ad magos refert: "quid significat mirabile hoc signum quod, factum est in tentorio?" et illi proferunt: "nescimus." et puer respondit: "en reuelatum est mihi hoc mysterium et ego uobis propalabo. regni tui figura tentorium est; duo uermes duo dracones sunt; uermis rufus draco tuus est et stagnum figura huius mundi est. at ille albus draco illius gentis, quae occupauit gentes et regiones plurimas in Britannia, et paene a mari usque ad mare tenebunt, et postea gens nostra surget. et gentem Anglorum trans mare uiriliter deiciet. tu tamen de ista arce uade, quia eam aedificare non potes, et multas prouincias circumi, ut arcem tutam inuenias, et ego quidem hic manebo." et rex ad adolescentem dixit: "quo nomine uocaris?" ille respondit; "Ambrosius uocor", id est, Embreis Guletic ipse uidebatur. et rex dixit: "de qua progenie ortus es?" at ille: "unus est pater meus de consulibus Romanicae gentis." et arcem dedit illi cum omnibus regnis occidentalis plagae Britanniae et ipse cum magis suis ad sinistram plagam peruenit et usque ad regionem, quae uocatur Guuennessi, adfuit et urbem ibi, quae uocatur suo nomine Cair Guorthigim, aedificauit.⁹

És de destacar que en aquest relat Vortigern actua com un rei cèltic, que és aconsellat pels seus druides, ja que, efectivament, als textos llatins gal·lesos i irlandesos la paraula "magus" és la que es fa servir per designar els druides pagans, una de les tasques dels quals és precisament fer vaticinis i aconsellar el rei. Així, Vortigern no apareix com un pelagià, sinó ni tan sols com un cristià, tal

⁹ Mommsen (1961^{2b}: 181-186).

com es veu pel to i la peripècia del relat. Fins i tot la localització de l'episodi és radicalment diferent de la resta, ja que el rei es trasllada des del sud de Britània a les muntanyes del nord de Gal·les, concretament a les muntanyes anomenades "Heriri" al text, el cim més alt de les qual és l'Snowdon, al regne de Gwynedd (a l'actual Carnavonshire). En efecte, al final Vortigern cedeix al nen el lloc, que per això pren el nom de Dinas Emreys (Fortalesa d'Emrys): a l'actualitat hi ha un pujol d'aquest nom entre les valls del Snowdon i els regnes de la part occidental de Britània. Després Vortigern s'adreça a un lloc no identificat, més al nord, on hi edifica una altra plaça que porta el seu nom Cair Vortigern (Fortalesa de Vortigern), de discutida identificació.¹⁰

Aquest canvi d'escenari és normal si es pensa que tot aquest relat té l'aire d'una narració cèltica precristiana. En efecte, encara que aparegui en aquest text per primera vegada, aquest relat té els trets formals d'una narració folklòrica, tals com l'estil repetitiu i formulari, propi de la composició oral. Tot apunta a una llegenda local de Gwynedd, construïda amb elements cèltics pagans i encabida per l'autor de la *Història* en aquest punt.

Pel que fa al contingut, consta de diversos elements tradicionals i mítics. En primer lloc, tenim el tema del sacrifici de fundació. Aquesta pràctica es basa a la creença que el "genius loci" ha de ser consultat a l'hora de fer una edificació a la terra (o fins i tot d'un pont) per tal de garantir l'estabilitat de l'edifici i, a canvi del seu consentiment, se li ofereix un sacrifici humà, normalment un nen o un jove. De fet, es tracta d'una pràctica molt estesa que ens proporciona exemples a tot el món, des de Xina i Japó fins al Mèxic precolombí. Pel que fa a Britània, s'han trobat cadàvers de persones d'ambdós sexes enterrades sota les muralles de fortalises cèltiques de l'Edat del Ferro. No totes presenten evidències d'haver estat mortes violentament, però la seva presència suggereix que van ser-hi dipositades com a ofrena o sacrifici.¹¹

En els relats mitològics irlandesos tenim un cas semblant al qual es connecta la figura d'un nen amb característiques especials amb el tema del sacrifici. Així, al titulat *Les Aventures d'Art, fill de Conn (Echtra Airt maic Cuinn)*, un relat prou llarg i complicat del qual només ens interessa la primera part, s'explica que Conn, rei suprem de Tara (un pujol situat al regne de Meath i centre simbòlic, polític i religiós de la Irlanda cèltica) ha perdut la seva esposa i està ple de dolor. Però un dia troba una dona d'extraordinària bellesa, una fada anomenada Becuna, que ha estat expulsada del món sobrenatural pels antics déus d'Irlanda a causa d'una falta greu. Conn se'n enamora i la fa concubina seva per mitjà d'un matrimoni temporal d'un any. Però ella posa com a condició que Art sigui expulsat del regne durant aquest període. Conn accepta i Art abandona Irlanda, però llavors tot el país es veu afectat d'infertilitat, de tal

¹⁰ Per tal d'orientar-se, els celtes es situaven de cara al sol naixent, de manera que el nord quedava a l'esquerra i el sud a la dreta. Almagro-Gorbea y Gran-Aymerich (1991: 191).

¹¹ Hutton (1991: 194).

manera que el rei fa venir druides de tota Irlanda per a esbrinar quina és la causa de l'escassetat d'aliments. Els druides responen que tot és culpa de la falta de la dona de Conn, que porta la desgràcia allà on vagi. I aconsellen el rei que la única forma d'evitar el mal és sacrificar un jove nascut d'una parella sense falta per tal que la seva sang regui el terra de Tara. En aquest cas ens trobem amb un sacrifici humà per tal que la terra sigui fertilitzada amb la sang de la víctima. Conn viatja buscant un jove d'aquestes característiques i, en trobar-lo, ell accepta anar amb el rei a Tara, igual que el misteriós nen de la *Historia*. Però aquí el sacrifici tampoc arriba a ser consumat, ja que, en el moment culminant, apareix una dona sobrenatural amb una vaca i ordena que se sacrifiqui l'animal en lloc del noi, a la qual cosa ens trobem amb el tema del sacrifici per substitució, como apareix al cas d'Abraham i Isaac, o, a la mitologia grega, al cas d'Ífigènia a la deessa Àrtemis, que és substituïda per una cérvola al darrer moment¹².

Més exemples ens proporciona el motiu del nen sense pare, requisit necessari del nen que ha de ser la víctima del sacrifici a la *Historia*. Aquesta exigència posa de manifest que aquesta víctima ha de tenir un caràcter especial que l'aparti de la resta dels mortals, i, quina altra pot ser més clara que el haver nascut sense pare? Efectivament, la concepció irregular o no natural és distintiva de diversos personatges espacials a diferents cultures. L'exemple de Jesucrist és el que primer se'ns acut, procedent del món semític, però es troba també al món grec, on Zeus dona naixement a Atenea, que surt cridant del seu cap, encara que, recordem-ho, Atenea ha tingut un pare i una mare, que ha estat engolida per Zeus.

Al relat d'Art, ja comentat, el nen per sacrificar també ha d'haver tingut una concepció especial, en aquest cas, ser fruit d'una parella sense falta. Clar que el text irlandès no especifica més, però, per comparació amb altres textos gal·lesos i irlandesos, el més probable és que es refereixi a un matrimoni que només hagi copulat un cop o bé a un nen nascut al sí d'un matrimoni però per concepció miraculosa de la mare. A les literatures cèltiques es donen casos de nens concebuts sense pare, encara que en diversos casos aquesta característica s'associa a una concepció per via oral que explica de manera concreta com ha estat possible la concepció sense element masculí. La diferència és que en el cas de la *Història* no se'ns diu per quins mitjans la mare del nen ha concebut.

Un exemple a la literatura gal·lesa el tenim a la llegenda de Taliessin, un dels bards gal·lesos més coneguts i antics, dotat del do de la vidència i la profecia, que hauria viscut al segle VI, en plena Edat Fosca. Pertany al grup de bards llegendaris anomenats en gal·lès *Cynfeirdd* ("bards primitius"). Tota la seva poesia es troba reunida a l'anomenat *Llyfr Taliesin* (*Llibre de Taliesin*), del segle XIV. La versió més antiga de la seva llegenda, la *Historia de Taliesin* (*Hanes Taliesin*), el nucli de la qual podria datar del segle IX, explica que un personatge,

¹² Markale (1975: 182-190). Alberro (2008: 201-210).

que sens dubte és una divinitat britànica, anomenada Keridwen, havia preparat una poció a base de diverses herbes, pel seu fill, un ésser d'aspecte monstruós. El calder de la poció havia de coure ininterrompudament durant un any i un dia, fins que se'n despreguessin tres gotes de saviesa, coneixement i inspiració, que havia de prendre el fill de Keridwen. Per això va demanar al seu servent, un nan de nom Gwyon Bach, que vigilés la cocció, però accidentalment les tres gotes varen lliscar fins el dit de Gwyon Bach, que, el llepar-les, va adquirir immediatament el coneixement del passat i del futur. En assabentar-se, Keridwen volgué matar Gwyon Bach i aquest, per tal de fugir, es va transformar en diferents animals, mentre que Keridwen, tot perseguint-lo feia el mateix. Finalment Gwyon es converteix en un gra de blat i Keridwen en una gallina que se'l empassa. Quan ella recupera la seva forma humana s'adona que està prenyada, ja que el gra és en realitat un home, però la concepció és de tot menys normal. Keridwen infanta un nen, però, com que no el desitja, el fica a un sac i el llança al mar. El nen és recollit pel príncep Elfin, que li dona el nom de Taliesin. Elfin no és capaç de portar a bon terme qualsevol empresa que emprengui, però el nen, tot i ser un nadó es posa a parlar, tot assegurant-li que a partir de llavors la seva sor canviarà. Elfin porta el nen davant el seu pare, el rei, i llavors Taliesin comença a entonar càntics difícils de comprendre i de caire profètic. El nen arriba a convertir-se en el bard d'Elfin, demostrant en diverses ocasions els seus poders sobrenaturals.¹³

També tenim exemples d'aquest tema a la Irlanda medieval, com expliquen les llegendes de Tuan mac Cairill, o bé la llegenda de la fada o antiga deessa Etain, d'indubtable rerefons pagà. La llegenda de Tuan mac Cairill pertany a la història mítica d'Irlanda, ja que explica que el seu protagonista va viure durant totes les edats mítiques i en va ser testimoni per tal de transmetre els fets a les futures generacions. Després de diverses metamorfosis animals, Tuan es converteix en salmó i, passats vint anys, fou pescat i entregat a la reina, la dona de Carill, que se'l va menjar, amb la conseqüència que immediatament va quedar prenyada i va infantar un nen savi, que era el mateix Tuan renascut.¹⁴ El relat irlandès titulat *El festeig d'Etain (Tocmarc Etaine)*, que sembla recollit al segle IX, però que té unes arrels d'antiguitat indeterminada, ja que ens remet a l'Irlanda pre cristiana, conté una complicada història que presenta també aquest tret. El déu Midir ha pres com a concubina Etain, una jove bellíssima, filla d'un rei de l'Ulster. Però l'esposa de Midir, que és també una deessa i experta en arts màgiques, presa d'una gran gelosia, la converteix en un rierol, que és transforma després en una mosca. Tanmateix, aquest insecte és descrit com un ésser preciós, gran com el cap d'un home, de color porpra i uns ulls que llueixen com pedres precioses. I encara més: el so de la seva veu i la remor de les seves ales són més dolces que qualsevol instrument, el perfum que exhala

¹³ Markale (1983²: 347-361). Markale (1985²: 94 ss.). Markale (1981: 69-70).

¹⁴ Markale (1975: 23-27). Alberro (2006a: 110-111; 162-164).

feia desaparèixer la fam i la set i les gotes d'aigua que es desprenien de les seves ales guarien les malalties. Midir no podia separar-se'n i la seva presència l'omplia de felicitat. Però la gelosa dona de Midir els separa novament mitjançant un fort vent que allunya Etain i la fa passar diverses aventures durant una anys fins que, a punt de morir, arriba a una fortalesa de l'Ulster, on va a caure a la copa de l'esposa d'un dels campions. La dona se l'empassa i queda embarassada, donant a llum novament Etain en forma humana i amb el mateix nom que tenia abans. En aquest cas la concepció és també oral, com en el cas de Taliesin, i, com en el cas d'aquest, el que la esposa del guerrer de l'Ulster s'empassa és en realitat un ésser humà, encara que amb la seva forma alterada.¹⁵

Igualment, a l'hagiografia celto llatina medieval, a la qual abunden els motius d'arrel pagana encara que més o menys cristianitzats, diversos sants són concebuts per les seves mares sense necessitat del pare, sinó que quedés embarassades en empassar-se una esfera o estrella de foc mentre dormen. És el cas de san Aidan de Ferns, san Boeci, bisbe de Mainstir Buite, san Ciaran de Saigir i altres. El cas de san Lasrien presenta una variant, ja que aquest fa miraculosament fèrtil una doma fent-li beure aigua prèviament beneïda pel sant. És comú a diverses cultures l'embaràs per aigües, contacte amb determinades pedres, ingestió d'herbes, pel sol i altres elements naturals. Potser el cas més semblant al de *l'Historia* sigui el de sant Kentigern, patró de Glasgow, la mare del qual queda prenyada del sant, no només sense haver conegut home, sinó que la dona repeteix sota jurament que no té consciència de com ha pogut quedar en estat.¹⁶

Tenint en compte tot l'exposat, el cas de la mare del nen de la *Historia* podria explicar-se simplement com una influència cristiana, una imitació del cas de la Verge Maria, però, tenint en compte els nombrosos exemples insulars, i principalment el cas del gal·lès Taliesin, al mateix temps que el fort arrelament de la nostra narració al món cèltic pagà, no s'ha de menysprear la possibilitat que tinguéssim entre mans un cas més de concepció oral, al qual la mare no fos conscient d'haver-se empassat la llavor del que seria més tard el seu fill, com en algun dels casos anteriors.

El nen de la *Historia* té una concepció irregular perquè és un ésser excepcional, un endeví i un profeta que a la *Historia* resulta identificat amb una figura històrica. Efectivament, quan, després que el nen ha interpretat

¹⁵ Markale (1975: 182ss). Alberro (2006b: 58-64).

¹⁶ Sobre san Aidan de Ferns, *vid.* Plummer (1910: II 295). Sobre san Boeci, *vid.* Plummer (1910: I 87). Sobre san Ciaran de Saigir, *vid.* Plummer (1910: I 217). Sobre san Kentigern, *vid.* Forbes (1874: 162). Una llegenda transmesa oralment a la Bretanya armoricana parla dels dos naixements de sant Konérin, a la manera irlandesa: el petit Konérin és cremat viu per una malvats, però a la seva pira queda una poma que no ha estat tocada pel foc. Una mendicants la porten a una jove verge, que la menja i queda en estat d'un nen que infanta sense les dolors del part, com es diu de la Verge Maria. Quan estan a punt de batejar-lo, el nadó es posa a parlar i revela ser el mateix Kónerin d'abans. Markale (1987: 219ss.).

correctament la causa de l'esfondrament diari de la torre, demostrant així que la seva saviesa és superior a la dels druides del rei, aquest li demana el seu nom, el nen diu ser Ambrosi Aurelià, ja que la forma Emrys no és sinó l'adaptació al gal·lès del nom romà Ambrosius, mentre que el mot Guletic és un títol gal·lès que significa "senyor", "líder", i fins i tot "rei" o "príncep".¹⁷

És evident que aquest relat d'estructura folklòrica ha estat aplicat secundàriament a un personatge històric, ja que, al principi, el nen no té pare, com és habitual en el cas del nen profeta, mentre que després resulta ser fill d'un cònsol romà. És probable que en origen aquest episodi es limités a explicar com un nen amb poders especials li feia a Vortigern una profecia política, la qual cosa és la finalitat última del relat, i només secundàriament, ja sigui pel mateix autor de la *Historia*, ja sigui per algú anterior, el nen fos identificat amb l'històric Ambrosi. Els poemes que contenen profecies anunciant una futura victòria britana contra els invasors anglosaxons formen un subgènere dintre de la poesia gal·lesa medieval que s'ha denominat profecia política. És possible també que aquesta llegenda hagi fet d'Ambrosi el protagonista pel desig d'explicar d'alguna manera, en forma de conte, els orígens d'aquest personatge i com va arribar a ser enemic de Vortigern, alhora que explicava el temor que aquest li tenia. D'altra banda, donat que Vortigern li concedeix un territori tan extens, podria intentar explicar els dominis atribuïts a Ambrosius a l'època de la redacció de la *Historia*.

Examinem ara el tema del "genius loci" en forma de rèptil en general o serp, que apareix amb la forma dels dos dracs que lluiten sota terra. El motiu és d'origen oriental, que es va estendre per tota la Mediterrània i la resta d'Europa. La terra mateixa era simbolitzada en forma d'una gran serp o drac, que en aquest sentit són funcionalment equivalents i adquireixen així el caràcter d'animals ctònics. Per això la serp és un animal associat a les divinitats lligades a la terra en diverses mitologies. Aquest motiu va arribar a Britània amb la conquesta romana, com altres elements y doctrines religioses orientals, i també amb la cristianització, ja que a la Bíblia apareixen dracs, notablement a *l'Apocalipsi*. A partir del segle III, a més de designar l'animal fabulós, el drac té un ús específic a l'àmbit militar. Donat que els estendards de les cohorts romanes portaven la imatge d'un drac, aquesta paraula passà a designar l'estendard mateix i, per extensió, la cohort sencera. I ja sigui per derivació

¹⁷ El mot Gwledig (Guletic/Gwledic són les formes arcaïques) fou aplicat a diversos líders i prínceps que varen lluitar contra els invasors de Britània a l'època post romana. Com s'ha dit, es tractaria possiblement de caps de la milícia romana de Britània que, davant les invasions, haurien assumit la defensa de l'illa. Que es tractava de grans propietaris de terres ho suggereix el fet que en gal·lès modern la paraula "gwledig" és un adjectiu que significa "rural". Geiriadur. Welsh-English, English-Welsh on-line Dictionary. University of Wales. Trinity Saint David.

<http://www.geiriadur.net/index.php?page=ateb&term=gwledig&direction=we&type=all&which part=beginning>.

directa del concepte del drac com animal agressiu i poderós, ja sigui a través del concepte d'estendard militar, trobem a la poesia gal·lesa medieval paraules com "dreic" i "dragon", derivades del llatí "draco", amb el significat de "guerrer", "heroi", "líder". De totes maneres, era usual que els guerrers britans fossin designats també amb noms d'altres animals destacats per la seva força o ferocitat, tals com l'ós o el senglar. Un altre element per comentar és el color dels dracs a la *Historia*. L'elecció del vermell i el blanc no és casual, sinó que respon al fet que aquests colors en el món cèltic representen allò que no pertany al món dels humans, sinó a l'àmbit sobrenatural.¹⁸

El tema dels dracs en lluita també és d'origen oriental. A la literatura i iconografia d'Orient es troba també aquest tema i a la Bíblia hi ha dracs que combaten i simbolitzen persones, encara que no pobles sencers, com al cas de la *Historia*. Així, al Llibre d'Esther (1,1a – 1,1e; 10, 3d), al passatge que narra el somni de Mardoqueu, un dels dracs que lluiten simbolitza el mateix oncle d'Esther, mentre que l'altre és el seu enemic, Haman, súbdit del rei Assuer i enemic dels jueus. D'aquesta manera, el motiu podria haver penetrat a Britània a través de la Bíblia i encreuar-se amb el del drac romà, tal com hem comentat abans.

Al relat irlandès d'Art, que ja hem mencionat, la dona que porta la vaca per ser sacrificada, ordena també que s'obrin dos sacs que porta (*cf.* els dos atuells i la tenda de campanya que apareixen a la *Història*) i es miri al seu interior: a cada sac hi ha un ocell però un d'ells té una sola pota, mentre que l'altre en té dotze. Ambdós es posen a lluitar i finalment venç el que té només una pota, que representa Art i presagia la seva victòria final. Això ens proporciona un altra exemple d'animals en lluita que representen, en aquest cas, persones.¹⁹

Així doncs, a la *Historia Brittonum* tenim un desenvolupament elaborat a partir de l'Ambrosi Aurelià de Gildas que es troba molt allunyat de la realitat històrica per esdevenir un personatge totalment immers a la llegenda. És destacable que a la *Historia* el personatge d'Ambrosi apareix en diferents estadis de la seva evolució:

1. Proper a la figura descrita per san Gildas, amb el seu nom llatí, com un líder guerrer oponent de Vortigern. De fet, s'ha observat que a la toponímia del sud d'Anglaterra hi ha restes del seu nom. Com a Amberley, Ambersham, etc. De totes maneres, aquest líder guerrer ja és tan famós que se'l descriu com a "rei entre tots els reis del poble britànic", la qual cosa suposa ja una magnificació del que seria el seu paper real a la història.

¹⁸ Le Roux- Guyonvarc'h (1990²: 146).

¹⁹ Markale (1975²: 182ss.). Una narració gal·lesa medieval en prosa, Lludd y Llevelys (s. XII ó XIII), explica, amb un toc humorístic, com els dos dracs representatius dels pobles britànic i saxó varen anar a parar al lloc subterrani on després els troba Emrys Guletic.

2. Com un personatge ja absolutament immers a la llegenda gal·lesa, convertit en un bard que presenta característiques fabuloses, a l'estil de Taliesin, que fa una breu profecia política a Vortigern i l'expulsa del seu territori. Aquest desenvolupament és, sens dubte, conseqüència de la fama que Ambrosi havia aconseguit entre els descendents dels antics britans. Si a l'època de la *Historia* la fama d'Ambrosi era tan gran com per ésser considerat el rei de reis de tota Britània, és normal que s'hagués convertit en un personatge llegendari. I, en submergir-se a la llegenda, el nom d'Ambrosi s'ha sobreposat a un tipus de personatge creat amb les característiques del folklore cèltic, aplicat tot això al problema real que preocupava als gal·lesos medievals: la invasió anglosaxona.²⁰

BIBLIOGRAFIA

Fonts

- FORBES, A. P. (1874), *Lives of Saint Ninian and Saint Kentigern*. Edinburgh, Edmonston and Douglas.
- MOMMSEN, TH., ed. (1961a), *Gildae Sapientis De Excidio et Questu Britanniae. Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi, XIII, Chronica Minora III*, Berolini, 2-85.
- MOMMSEN, TH., ed. (1961b), *Historia Brittonum, Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi, XIII. Chronica Minora, III*, Berolini, 112-222.
- PLUMMER, CH., ed. (1910), *Vitae Sanctorum Hiberniae*. I-II. Oxford, Clarendon Press.
- STAPLETON, TH., ed. (1979²), *Baedae Opera Historica*. Trad. J. E. King. I. Cambridge, Mass. – London, Harvard University Press-William Heinemann Ltd.

Estudis

- ALBERRO, M. (2006a), *Paradigmas de la cultura y la mitología célticas*, Gijón, Eds. Trea.
- ALBERRO, M. (2006b), *La mitología celta y sus textos*. Muñoz Moya, Brenes Editores Extremeños.
- ALBERRO, M. (2008), *Immrama-Echtraí. Los viajes celtas al Otro Mundo*, Brenes, Muñoz Moya. Editores Extremeños. Brenes.
- ALCOCK, L. (1990⁴), *Arthur's Britain. History and Archaeology. A.D. 367-634*. Penguin, Harmondsworth.
- ALMAGRO-GORBEA, M. y GRAN-AYMERICH, J. (1991), "Interpretación: función y significado", *Complutum*, 1, N^o Extra 1, 191-229.
- CASTLEDEN, R. (2000), *King Arthur. The truth behind the legend*, Routledge, London and New York.
- CHADWICK, N. K. (1976), *The British Heroic Age. The Welsh and the Men of the North*. University of Wales Press. Cardiff.
- DILLON, M. et CHADWICK, N. K. (1967), *The Celtic Realms*, London, Weidenfeld & Nicholson (trad. de Christian-J. Guyonvarc'h, avec textes originaux irlandais et

²⁰ Per l'evolució de la llegenda sobre Ambrosi Aurelià al segle XII a l'obra de l'historiador gal·lès Geoffrey de Monmouth, *vid.* Torres (2003: 194ss.).

- gallois. Éd. augmentée d'un chapitre sur: "La Gaule dans le monde celtique", par Ch.-J. Guyonvarc'h et F. Le Roux. Paris 1974).
- HUTTON, R. (1991), *The Pagan Religions of the Ancient British Isles. Their Nature and Legacy*, Oxford, Blackwell Publishers, Ltd.
- JOHNSON, F. F. (2014), *Hengest, Gwrtheyrn and the Chronology of post-Roman Britain*. McFarland & Company, Inc. Publishers. Jefferson, North Carolina.
- LE ROUX, F. et GUYONVARCH, Ch. (1990²), *La Civilisation Celtique*, Ouest France, Rennes.
- MARKALE, J. (1983²), *Les Celtes et la civilisation celtique, mythe et histoire*. Paris, Payot.
- MARKALE, J. (1971), *L'épopée celtique d'Irlande*, Paris, Payot (trad. de J. Luca de Tena, Madrid, Eds. Júcar, 1975).
- MARKALE, J. (1985²), *L'Épopée celtique en Bretagne*. Paris, Payot.
- MARKALE, J. (1987²), *La tradition celtique en Bretagne armoricaine*, Paris, Payot 1975.
- Markale, J. (1981), *Merlin l'enchanteur*. Paris, Retz.
- SALWAY, P. (1985²), *Roman Britain*. Oxford, The Clarendon Press.